

Dr. Kadosa Marcel: A solferinoi verklis.

Mi volt a napja, hogy Székesfehérvár nemes püspöke elmondotta szenzációs beszédét a solferinoi verklisről, akinek e most dühöngő háború után nem szabad többé mutatkoznia, ma vetette bele a földosztás nagy igéjét a köztudatba és holnapra áradozó cikkek jelentek meg róla majdnem minden újságban. De holnapután már mindenki felocsúdott a fejbekölintás hatása alól és holnapután már minden oldalról megmárták a székesfehérvár apostolt politikából.

Mert a politika nem ismer semmi elérzékenyülést és semmiféle hálát. A politika számára bizonyos gondolkozásbeli sablonok nélkülözhetetlenek tekintet nélkül az igazságra. Az egyik politika elengedhetetlen szükséglete, hogy a pap népbolondító és népcsaló legyen, a másik politikának viszont nélkülözhetetlen föltétele, hogy a proletárvezér lelkiismeretlen méregkeverő számba menjen. A: egyiknek az jó, ha nem a szabadkőműves hozza a megváltó eszmét, ennél fogva eleve megmérgez minden ilyesmit.; vonatkozó hitet, a másik csak úgy vél boldogulni, ha a konzervativizmus egyenlőnek vétetik a gazemberséggel. Némi lyik fázik attól, hogy valami általánosan jó dolog Prohászktól jöjjön, aki modern szellem és ne Majláthtól, aki orthodox. Ennél fogva harmadnapra azon vette magát észre a fenkölt főpap, hogy ő tulajdonképen nem is a népnek akart valami üdvöset, hanem egyszerűen a dögrováson tengődő egyházi földeket akarta jó és biztos áron rászózni az államra. Meg hogy amit ő akar, azt már mások minden hangos hivalkodás nélkül meg is csinálták. Meg hogy nem is olyan jó dolog az, amit ő akar. Meg hogy jobb volna, ha a könyvei között maradna, mint hogy ilyen jelszavakat dobáljon bele a közvéleménybe, stb.

Van-e valami utálatosabb dolog a világon, mint a pártpolitika?!

A pártpolitika követeli meg azt is, hogy úgy tüntessük föl a dolgot, mint hogyha az eszményi igazsággal, sőt a józan emberséggel és okossággal össze nem egyeztethető földbirtok-

eloszlásunk, amely rengeteg sok bajunknak állandó forrása: – egyik oldalról tekintve – valami szent ügy volna, amelynek a megszüntetési követelni egyenlő a lelkiismeretlen konkoly hintéssel, – másik oldalról tekintve – szégyenletes magyar specialitás volna, valami olyasmi, aminek a létrejöttéhez és létehez egy különleges és sehol másutt nem tapasztalható magyar betyárság szükséges.

Akinek azonban módjában van körültekinteni a világban, az könnyen meggyőződhetik róla, hogy a földbirtokeloszlás a történelem terméke, amelyen változtatni csak a történelem lassujáru eszközeivel lesz lehetséges. Húzzuk alá, hogy lesz lehetséges, mert ez mindenütt a jövő zenéje még. És ha Magyarországon e tekintetben a viszonyok rosszabbak, mint más országokban, úgy ennek is különleges történelmi okai vannak. Szent István politikájában, a török hódoltságban, az Ausztriával való viszonyunkban, stb.

De nem kell hinni, hogy Magyarország az utolsó helyen áll e tekintetben. Az angol földbirtokeloszlás összehasonlíthatatlanul rosszabb, mint a magyarországi. És a magyar ezerholdasok politikai hatalma meg se közelíti az angolokét. Összehasonlítani nem lehet ugyan, de valószínű, hogy földesuraink nagy politikai hatalma mellett se volna lehetséges az, ami Angliában rendszerré vált, hogy a földtulajdonosok földjeiket nem is műveltek, hanem vadaskertekké, vadászterületekké és birkalegelökké alakították át. Igaz: Anglia volt az első ország, amelyben ez ellen az égbekiáltó visszaélő, ellen a törvényhozás sorompóba állott, de ez csak annak a természetes következményének látszik előttünk, hogy semmiféle más országban ily emberpusztító visszaélés a földdel nem történt, mint Angliában. Miglen Alfréd Russel Wallace és Georgeista barátai felrázták az angol közvéleményt a földkérdés iránti, közönyéből.* Az 1892-iki Small Holdings Act és az 1907-iki földtörvény parlamenti és sajtóbeli tárgyalásai borzasztó adatokat tártak a világ elé, amelyeket még fölülmúlt Lloyd George agitációja, amely bevezetője volt egy imái. Henry George szellemében történő reformnak. Ám a törvény Angliában is csak nagyon gyöngén és csak hosszú életküzdalem után tudja a viszonyokat átalakítani, mert nem a törvény, hanem a társadalom élete az, amely a dolgokat formálja. A kisbirtok képzését szolgáló 1892-iki törvény megadta a módját a reformnak. Kimondotta,

* A. R. Wallace: Land-Nationalisation. 1882.

hogy a megyei előjáróságok kötelesek mindenki számára, aki ez iránt kérvénnyel fordul hozzá, egy bizonyos, meghatározott nagyságú földdarabot vásárolni. A folyamodónak csak a vételár ötödrészei kell készpénzben lefizetnie, a többit az állam előlegezi neki olcsó kamat mellett 50 évi törlesztésre.

Ezer. az alapon a kisbirtokok százezrei keletkezettek volna Nagybritanniában. Ámde a megye urai ott is a földesurak és mit ér a törvény szava, ha nincs meg a végrehajtáshoz a kellő erőhatalom. A törvény hatályosságának fiz esztendejében egész Angliában 47 kisgazdaság keletkezett.*

A siralmas eredmény felbátorította a földrabló peereket és megnövelte az elkeseredés erejét azokban, akik Anglia legnagyobb veszedelmét látták a földművelés teljes pusztulásában. Már akkor voltak, akik tisztán látták, hogy az élelmezés tekintetében teljesen a behozatalnak kiszolgáltatót Nagybritannia csak úgy képes megélni, ha ipari piacait folyton-folyvást szaporítja, ami pedig a több; államok fokozódó indusztriálizálódása és különösen Németország hatalmas versemé mellett teljes lehetetlenség. És hogy ez előbb-utóbb katasztrófához fog vezetni, amelynek csak úgy lehet elejét venni, ha az angol sziget földjei újra művelés alá vétetnek” és a nagybirtokok parlagjai visszaadnak a földművelőknek. Sir Henry Campbell-Bennermann 1905-ben már ezzel a határozott programmal lépett a kormányra és nyíltan hadai üzent a földmonopóliumnak. Székfoglaló beszédében kijelentette, hogy úgy fogja a törvényhozás működését irányítani: *has te make our nut ice soil ecer more and more a treasure-house for the poor ratlter than a mere pleasure-house for the rich*», hogy szülőföldünk mindinkább a szegények kincsháza legyen, és ne a gazdagok kéjlaka.**

Az 1907-iki törvény azután, – bár kifejezetten ki nem mondja, – de tendenciáját tekintve, megvalósítja azt a jogelvet; hogy a földtulajdonosnak nincs joga a földtől másokat, akik azt művelni akarják, elzárni, ha ő maga nem műveli. Ha parlagot; heverteti, a társadalomnak joga van azt termelés céljaira kisajátítani.

Persze, ez még mindig csak a törvény szava és nem maga az élet. Az életben keserves küzdelmek fognak még lefolyni,

* L. Dániel Arnold: Föld és társadalom. 313 old.

** A. R. Wallace: The Revolt of the Democracy. London 1913. Kilencven éves korában írta ezt a pompás könyvet ez a csodálatraméltó férfiú!

amíg Anglia földje az angol földművesé leend. És e tekintetben ennek a háborúnak a tanulságai és a német bűvárhajók alighanem többet fognak használni, mint a George-isták minden agitációja.

Franciaország se az az ideális kisbirtokos ország, mint amilyennek látni megszoktuk. A nagy forradalom rengeteg kiterjedésű nagybirtokot darabolt szét, de ezek a darabok apránként megint csak a gazdag emberek, az új földesurak kezeibe gyűltek az idők folyamán össze. És csak el kell olvasni Compère-Morel adatait, hogy az ember Franciaországot se lássa kisbirtokos-Eldorádnak.* Bár a kisbirtokosság aránya a többi európai kultúrállamokénál kedvezőbb, de végeredményben ez is csak annyit jelent számokban, hogy a kisbirtokok összes területe mintegy 28 millió hektár, a nagybirtoké pedig mintegy 16 millió hektár. Teljes összehasonlításhoz a mi viszonyainkkal ez csak akkor szolgálhatna alapul, ha tudnók, hogy mennyi ebből a termőföld. Mert a művelés alatt álló területnek nálunk is mintegy 60 százaléka a kisbirtok. Egyébiránt mindig az a kérdés, hogy mit nevezünk kisbirtoknak. Ha kisbirtoknak csak az olyan gazdaságot tekintjük, amelyet a tulajdonos a maga és családja munkaerejével lát el, akkor a fentebbi francia statisztika képlete is megváltozik, mert ott 40 hektárig soroztattak a gazdaságok a kisbirtok kategóriájába. Ha azonban kisbirtoknak csak a 10 hektárnál kisebb gazdaságot vesszük, míg a 10-40 hektárt középgazdaságnak tekintjük, akkor a francia birtokeloszlás olyan, hogy majdnem kétszer akkora a közép- és nagybirtok területe, mint a kisbirtoké.**

Ami előny e tekintetben egyébiránt Franciaország javára fennáll, azt a legújabb idők produkálták, amelyek mindenütt kedveznek a kisbirtoknak. A múlt század hetvenes éveire vonatkozólag még azt írta Toubeau*** hogy Franciaország 49 millió hektár földjéből egy harmada mocsár, erdő, kopár terület stb. Egy harmada bérföld. A hátralévő harmadból 12 millió hektár a nagybirtok, a kisbirtoknak csak 4 millió hektár jut. A forradalom előtt – mondja – több földet szerzett a paraszt, mint manapság. Taine is ezt látszik megerősíteni. Szerinte † 1760

* Compère-Morel: La question agraire et le socialisme en France. Paris 1912.

** Dániel Arnold: Föld és társadalom 300 old.

*** Toubeau: La repartition Métrique des Impots.

† H. Taine: Les origines de la France Contemporaine. L'ancien regime

körül a föld egy negyedrésze már a parasztké volt. A forradalom tehát az elkobzások dacára keveset lendített a francia kisbirtokosságon. Az ily irányú haladást csak az utóbbi évtizedek produkálták a technikai fejlődés és az ennek nyomában járó tápszerbőség folytán, amely mindig a föld szétaprózását és a kisbirtokok keletkezését vonja maga után.*

Az olasz viszonyokról sokszor hallottunk a minduntalan ki-tört parasztlázongások alkalmából. Ismerjük a délitáliei és szicíliai latifundiumok átkát és nyomorát, amelyek messze meghaladják a mi bajainkat. Háromszorosan albérletbe adott latifundiumon, amelyeken szörnyű karban tartott utak mellett három órányira fekvő faluban lakó parasztok gyötrődnek. A tulajdonosok senki által nem ismert nápolyi, palermói, római, párisi és madridi arisztokraták, akik városi ügyvédeknek, orvosoknál; és minden rendű spekulánsoknak adják bérbe borzalmasan elhanyagolt földjeiket, ezek ismét albérlőnek, akik megint tovább spekulálnak a földet művelő parasztok bőrére.** Többé-kevésbé ilyenek az állapotok az egész országban. Odafönt a Pó völgyében a földesuraság a keletelbiai, sőt részben az angliai állapotokra emfekteztet; Toscanában az ősi patriarchális feles rendszer uralkodik, a régi egyházi állami területen pedig a klérusnak vannak óriási földbirtokai. Mindezek olyan állapotokat hoznak létre, amelyet egy leírójuk, úgy jellemezett, hogy állandó parasztlázadás állapotában vannak.)***

Németországról tudjuk, hogy a nagybirtokosság politikai befolyásé ott nagyon is számottevő, bár korántsem akkora, mint sok «demokratikus» országban. A német nagybirtokot azonban nem lehet összehasonlítani sem az angol, sem az olasz, sem az osztrák és még kevésbé a magyar nagybirtokkal. A németországi «nagybirtokos» egy maximum 500-800 holdon gazdálkodó agrárius, aki személyesen vezeti a gazdaságát és élethivatásának tekinti a földművelést. Az ilyen gazda intelligenciájával és avval az igyekezetével, hogy jólétét földbirtokának jövedelméből fokozza, a legintenzívebb gazdálkodást folytatja és az agronómia minden újabb haladását lesve-lesí, hogy azt azonnal a maga javára alkalmazásba vegye. Ez a földesúr megtestesíti

* Dániel Arnold: Föld és társadalom. Hatodik fejezet.

** L. A. Sartorius Freiherr von Waltershausen: Die Sicilianische Agrarfassung und ihre Wandlungen von 1780-1912. Leipzig 1913.

*** L. Hildebrand, Gerhard: Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesocialismus. Jena. 1910. 59 és köv. old.

azt az ideált, amelyet a föld művelése tekintetében fel lehet állítani.

Mindezzel nem szépíteni és még kevésbé védeni akartuk a magyarországi állapotokat. Az, hogy máshol is bajok vannak és sehol se rózsások az állapotok, nem vonja maga után azt a következtetést, hogy tehát legyünk megelégedve a magunk bajjaival és ne keressük az orvoslás eszközeit. Csak arra akartunk rámutatni, hogy nem magyar specialitás a nagybirtoknyomorúság és az az anomália, hogy a föld nem azé, aki műveli. De ha közös bajnak ez a többi kultúrnemzetekkel, akkor velük együtt nekünk is kötelességünk minden önbecsmérlés és a nálunk megszokott öngyalázkodás nélkül a viszonyok javításainak komoly módszereit keresni és azokért küzdeni, harcolni a legnagyobb buzgósággal és kitartással.

Erre – ismételjük – több okunk van, mint – az angolon kívül – akármelyik más nemzetnek. Birtokeloszlásunk nagyon is ellentétben van az élet követelményeivel.

Ha ezt az állításunkat számokkal akarjuk igazolni, úgy mindjárt figyelmeztetjük az olvasót, hogy az ilyen számokat rendszerint tendenciózusan szokták az írók csoportosítani. Aki azt akarja bizonyítani, hogy a kisgazdaság minimális, az mindig Magyarország összes fölmért földterületét fogja alapul venni. Aki pedig azt akarja igazolni, hogy nincsen olyan nagy okunk a panaszra, az a termőföldek összegét fogja szem előtt tartani. A kettő ugyanis egymástól lényegesen eltérő eredményt ad, mert a kincstári, egyházi, hitbizományi és egyéb hasonló természetű nagybirtokoknak igen nagy részét teszik ki az erdők, legelők, havasok stb.

Ha a magyarországi gazdaságok számát nézzük, akkor a következő számadatokhoz jutunk:

	Gazdaságok száma	Terület hektárookban
Törpegazdaság (0-5 holdas)*	1,279.718	1,240.222
Kisgazda (5-100 holdas)	1,085.129	9,861.699
Középgazdaság (100-1000 holdas)	19.867	3,259.308
Nagygazdaság (1000 holdnál nagyobb)	3.768	6,848.818

Szóval az összes földek egyharmada 3768 nagybirtokosé és a többir 2,384.714 kis-, és középgazda osztozik.

A termőföldet tekintve azonban más képet mutatna a statisztika így például a kisgazdaságok majdnem tíz millió hek-

* 1 kat. hold = 0-575465 hektár; 1 hektár = 1737726 kat. hold.

tárnyi területéből csupán mintegy egy millió hektár az erdő, legelő, nádas és nem termő terület, tehát az egésznek csak mintegy 10 százaléka, míg a nagygazdaságok kb. 7 millió hektárnyi területéből több mint négy millió hektár esik a legelő, erdő, nádas és parlag területekre.* Az üzemmstatistikában szereplő szántóföld, rét, kert és szőlőterületből esett:

50 holdnál kisebb gazdaságokra 58.3%.

50-200 holdas nagy parasztgazdaságokra 12.1%.

Közép és nagy birtokgazdaságokra 29.6%.

A termőföld 70.4%-a tehát kis és nagy parasztsztrók kezén van. Csak formailag igaz, tehát, de nem igaz lényegileg, ha azt mondjuk, hogy országunk termőföldjének 35 százaléka a nagybirtokosoké. Tényleg a valóságos termőföldnek majdnem háromnegyed része van parasztsztrókezén.**

Lesújtóbb eredményeket látunk, ha azt keressük, hogy a földeknek milyen része van a forgalom elöl elvonva, szóval, hogy miképen részesedik a holtkéz Magyarország földbirtokaiban.

Erre választ ad a következő kimutatás:

Az állani tulajdonában van	1,602.186 hektár,	az összterület	5.68 %-a
Alapítványok	„ „ 143.100	„ „ „	0.52 „
Egyházak	„ „ 1,381.250	„ „ „	4.79 „
Községek	„ „ 4,987.976	„ „ „	17.68 „
Hitbizományok	„ „ 1,351.250	„ „ „	4.79 „
Egyesületek	„ „ 249.655	„ „ „	0.89 „
Vasutak	„ „ 24.135	„ „ „	0.10 „
	Összesen 9,740.219		34.56 %

Viszont azonban mindezekre nézve áll az, hogy e holtkézi birtokok több, mint 80%-a erdő, legelő, rét, nádas és terméketlen terület.

Bármiként álljon is azonban a dolog, annyi bizonyos, hogy a legnagyobb parasztsztróletárságunk van egész Európában. Mert ha Anglia földesurai apránként minden földet kiszedtek a parasztsztró lába alól, úgy ezek a föld nélkül maradt parasztsztrók el tudtak helyezkedni az iparban és a tengerentúli gyarmatokban úgy, hogy az angol földdel való visszaélés csak anomáliákat okozott és világtörténelmi rázkódtatások alapjává vált, de nem okozta a földnélkül maradt tömegek nyomorát. Nem művelik

* L. mindezekre Magyar Statisztikai Évkönyv 1911.

** Dániel Arnold: A dolgozó Magyarország és az agrárvámok. (Huszadik Század 1910 december.

ugyan a földet, de nincsen is paraszt Angliában. Nálunk azonban az ipar fejlődése nem tartott lépést a földnélküli parasztság szaporodásával és a kivándorlás akármilyen sajnálatos mérveket öltött még mindig nem csapolta le a parasztproletárság ropant mocsarát. De nem is ugyanazon jellegű a magyar kivándorlás, mint az angol. A földnélkül maradt angol paraszt Kanadába vagy Ausztráliába vándorolván, ott is az angol államiság hatalmi szférájában marad és egyáltalában nem vész el Angliára nézve, inig a mi parasztjaink kivándorlása valóságos vérvesszetesei jelent az országra.

Pedig a mostani háború irtózatossá fénnyel világította meg ismét a rég tudott igazságot, hogy az életerős parasztság az ország legnagyobb tőkéje. A legnagyobb érték az egészséges férfi, mondja Bonne* és ezt az egészséget csak a föld szolgálhatja. Minden idők gyakorlati politikusainak tudatára hozta az élet, hogy a földjén gazdálkodó paraszt a társadalom és az állam támasza és talpköve és minden nagy társadalmipolitikus és államférfiú a paraszt mentésére sietett, ha erre szükség volt. Örök mintája ennek Mózes bölcsessége, aki utolérhetetlen törvényekké biztosította a parasztság szabadságát és tételes intézkedésekkel gondoskodott arról, hogy latifundiumok ne keletkezzenek.**

Eómr történelme is gazdag a parasztság értékét belátó államférfiak küzdelmében a latifundiumok ellen. *Latifundii Romam perdidere!* Közhellyé vált már a római Írónak ez a felkiáltása, amely azonban már a lemondás hangja, mert a római állam életereje már hanyatlóban volt ahhoz, hogy újra vissza tudjon fiatalodni a földjüket művelő parasztok államává.

Az újabb korban Quesnay volt az, aki először mutatott rá, hogy a föld minden egyébtől különbözik, mert minden egyél) gazdaságnak az édesanyja. *La terre est l'unique source de richesses!* És ha azt mondjuk «föld», akkor természetesen azt a földet értjük, amely a földet művelők rendelkezésére van bocsátva, nein pedig azt, amely mulatságul vagy politikai hatalom eszközüül szolgál. A föld, amely az embernek békés és biztos birtoka, csodás gazdagságok forrása: adjatok egy embernek egy sziklát biztos birtokául és kertet csinál belőle! – kiált fel Jung Arthur. *Es* ha Mária Terézia, II. József, Nagy Frigyes,

* Dr. Georg Bonne: Heimstätten für unsere Helden, München. 1915.

** Lásd Szeberényi Lajos: A parasztkérdés. Békéscsaba 1908.

Smith Ádám, Necker Stuart Mill, Mirabeau és a mi szabad-elvűink, Deák Ferenc, Kossuth és nagy kortársaik: mind a szabad paraszt kisbirtokáért lelkesedtek, agitáltak és cselekedtek, úgy et lehet fogadni szabályul, hogy fenkölt államférfiúi gondolkozás és kisbirtokos paraszttenyésztés és védelem szoros összefüggésben van egymással.

Bármiképen forgassuk is a dolgokat, az élet valósága újra meg újra visszavezet bennünket annak a tudatához, hogy a kötött birtokok azok, amelyek lehetetlenné teszik, hogy földhöz jusson az, aki a földet művelni akarja. Pillanatnyilag ez persze nem okvetlenül igaz, hanem csak a történelem távlatában. Mert ha hét falu határában Schossberger bárónak van tízezer hold földje, nem tudjuk belátni, miért akadályozná ez meg kevésbbé a parasztok földhöz jutását, minthogyha az a földdarab az egyháznak vagy valamely hitbizománynak képezné tulajdonát. A történelem időszámításával mérve azonban mégis azt látjuk, hogy a meg nem kötött birtokok az élet szükségletei szerint mégis formát és tulajdonost változtatnak, a kötött birtokok tájékán ellenben évszázados, reménytelen nyomorúság uralkodik az emberek fölött.

Vannak nagyon komoly hangok, amelyek valamennyiünk érdekében óva intenek bennünket attól, hogy a birtokok elaprózását követeljük és a kisbirtok dicsőségét hirdessük. Hogy rögtön a legkomolyabbat említsem, ifj. *Leopold Lajos* szinte babonának festi le ebbeli hitünket.* Fölényes gúnnyal mutat rá a kisbirtokok nyomorúságaira és nagybirtokok nagyszerű prosperitására, amelyet utolérni a kisparaszt semmiféle szövetkezéssel és semmiféle állami éterinjekcióval nem képes.

Tudvalevőleg elvi ellenségei a birtokparcellázásnak a szocialista is. Az orthodox Marxisták hallani se akarnak a nagybirtok földarabolásáról, amit fejlődésellenesnek tartanak, miután a fejlődés iránya szerintük az accumuláció. Természetes következménye ez a felfogás az industrializmusra alapított közgazdasági és politikai elméletnek, amellyel összeegyeztethetetlen az a patriarchalizmus, amely a kisbirtokon élő embertömegek létében megnyilatkozik.**

Nem óhajtjuk itt most azt a vitát eldönteni, hogy vajjon

* Ifj. Leopold Lajos: A kisbirtok eszményítése. Huszadik Század, 1907 április.

** V. ö Dr. A Schultz: Zur Agrartheorie und Politik der deutschen Socialdemokratie. München, 1914.

mi a jobb, a kisbirtok-e, vagy nagyüzem. Annyi bizonyos, hogy pl. az Egyesült Államok a maga példátlan fejlődését olyan mezőgazdasági birtokeloszlás mellett érte el, amely szerint a nagybirtok az összes birtokoknak csupán 0.8%-a és az egész területnek csupán 19%-a, míg a túlnyomó többsége a birtokoknak kis- és középbirtokok (80%!)* De engedjük meg a vita elkerülése érdekében, hogy ennek speciális okai is lehetnek. A vita egészen fölösleges, mert egyszerűen nem az a kérdés, hogy melyik üzem a produktívabb: a nagyüzem-e vagy a kisüzem? hanem, az a kérdés: Kívánatosabb-e, hogy a mezőgazdaságban foglalkozó emberek proletárok legyenek, vagy kívánatosabb-e, hogy saját földjüket művelő szabad férfiak legyenek.? És igv téve föl a kérdési, senki se felelhet rá másként, mint ahogyan arra maga az emberi természet válaszol, amely minden akadályon keresztül tör a szabadság felé. Az meglehet, hogy ma a kisbirtok hátrányban van produktivitás tekintetében a nagybirtokkal szemben, ebből azonban nem következik, hogy ez a jelenség valamely szükségszerűség, amelyen ne lehetne változtatni. A kényszerűség ennél nagyobb csodákat is produkált már az emberek életében. Szemünk előtt van Kína példája, amelynek parasztjai egyszerűen hihetetlen eredményeket érnek el szorgalmukkal, amely pedig nem is párosul a modern agronómia ismeretével. F. H. King leír egy kínai parasztot,** aki körülbelül egy hektáryi földjén 12 tagból álló családját, egy tehenet, egy szamarat és két disznót tartott el. Ilyen eredményű földművelés mellett Magyarország tizenötször annyi ember és tízszer annyi állatot tarthatna el, mint amennyi ma él a magyar földön.

Szemelláthatólag a fejlődés iránya se a nagybirtoknak, hanem a kisbirtoknak kedvez. Már fentebb említettük, hogy Franciaország, amely a forradalom utáni időben visszacsinálta a forradalom ebbéli eredményeit, az utóbbi évtizedekben hatalmas arányokban szaporította a kisbirtokok számát és területét. Ugyanezt teszi Anglia, Németország, óriási mértékben Oroszország és Kománia és a többi államok is. Nem marad el e fejlődésben Magyarország sem, ahol néhány esztendő alatt közel egy millió hold termőföldet parcelláztak szét a parasztok között, akikről a hercegprímás azt mondotta a Prohászka püspök beszéde utáni interjúban, hogy ő inkább földiszonyt tapasztalt a

* Max Augustin: Entwicklung der Landwirtschaft in den Vereinigte Staaten von Nordamerika stb. München-Leipzig 1914.

** F. H. King: Farmers of forty centuries or permanent agriculture in China, Korea and Japan.

parasztoknál, mint földéhséget. Csak a megélhetését nem biztosító, megfelelő eszközökkel föl nem szerelt, az eladó érdekében nyakába sózott földtől irtózik a paraszt, nem attól, amelyen élethivatását szabadon betöltheti!

És ha földhöz kell juttatni a földműveseket, akkor csak természetes, hogy mindenkinek a szeme a hitbizományok és egyházi birtokok felé irányul. Mert ezek aránytalansága és egyszersmind gazdasági szolgálatképtelensége a legfeltűnőbb. Ami az arányokat illeti, ezek egyszerűen égbekiáltók. Íme néhány magyar hitbizomány és néhány egyházi birtok területe:

A herceg- és gróf Eszterháziak birtoka	516.039 kat. hold
Schönborn családé	241.535
Károlyi	174.783
Pálffy	104.522
Andrássy	92.269
Zichy	66.476
Pallavicini	66.032
Koháry	60.764
Barkóczy	52.782
Alnássy	40.146
Festetich	36.965
Batthyány	34.012
Széchenyi	26.081
Wenckheim „	25.895
Dessewffy	22.853
Tisza István grófnak	21.493
A nagyváradi róm. kath. püspökségnek	187.393
gör. kath.	139.657
Az esztergomi érsekségnek	95.983
A kalocsai	87.433
A veszprémi püspökségnek	65.618
Az egri érsekségnek	42.347
A szatmári püspökségnek	30.032
A váci	27.582
A pécsi	26.550
A szepesi	26.332
A besztercebányai püspökségnek	22.824
A győri	18.874
A nyitrai	16.769
A csanádi	12.293

Angyaloknak, nem embereknek kellene itt járkálniuk, hogy ilyen földbirtokok árnyékában senyvedő parasztproletáriátus figyelme ne ezekre irányuljon.

Ámde régen nem megy ez már valami istentől elrugaszkodott lázító gaztett számba: a hitbizományok és egyházi dominiumok nagy problémájának megoldását keresni. Beksics Gusztáv agitációja és érvelése mindenkit lefegyverezett, akinek itt kételyei voltak: magukat a hitbizományosokat és egyházi birtokok birtoklóit is.* A legerősebb megyőződésű férfiak egyike, gróf Tisza István, is meghajolt e megragadó okfejtés előtt és több ízben tett olyan kijelentést, hogy módját kell találni a hitbizományok áttelepítésének oly vidékekről, ahol megnehezítik a földszerzést és ahol nemzeti, kulturális és egyéb okok teszik szükségessé az ilyen eltolódást.

És éppen a nemzeti és az ezzel teljesen egy jelentőségű kulturális érdekek azok, amelyek itt a lehangosabban követelik a maguk jogait. Kétségtelen ténynek tekintjük, hogy a magyarság az, amely ennek az országnak legértékesebb és vezetésre leg-hivatottabb eleme és a magyar nép az, amely az ország legtermékenyebb területeit lakja. Ámde a birtoklás tekintetében* a magyarság áll a legrosszabbul ebben az országban, mert a hitbizományok és egyházi dominiumok éppen ott foglalják el a legtöbb termőföldet, ahol a magyarok laknak, úgy, hogy a földművesproletárság túlnyomóig a magyar nép gyermekeiből telik ki. Milyei.. fájdalmas és szinte hihetetlen dolog ez! Ám a statisztik., érthetően beszél: az ország húsz évnél idősebb önálló férfi földbirtokosai közül az 1900-iki népszámlálás szerint csak 40.1% volt a magyar, míg az ország összes lakosságából 51.4%-ot tett ki a magyarság aránya.** Valósággal a magyarságot öli és kergeti ki az ezeréves hazából, a kötött birtok átka.

Én mindezek okából készséggel fölcsapok Székesfehérvár püspökének hívói közé és mélyen hiszem, hogy mindezek ismerete és meg-gondolása indította őt arra, hogy a földkérdést arról a helyről dobja be a magyar közvéleménybe, ahonnan mégis csak más hangzása van, mint hogyha mi feszegetjük, akik magunk is a földnélküli Jánosok közül valók vagyunk. Most csak az a fő, hogy a nemes főpap maradjon is meg a nagy idea apostolának és ne elégedjék

* L. Beksics Gusztáv: Magyarország jövője. 1900. és e nagyszerű publicista számtalan e tárgyú írásait.

** L. Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzeti kérdés. 1912. 420 old.

meg az egyszeri szónoki hatással, amely beszédét kísérte. És ne elégedjék meg azzal, hogy rokkant-kérdést csináljon a földkérdésből, mert ez nem a háború rokkantjainak, hanem az egész rokkant magyar társadalomnak a kérdése. A kisbirtokpolitikába bele lehet kapcsolni a rokkantpolitikát is, amint azt Katona Béla óhajtana,* csak azt nem szabad megengedni, hogy Magyarország legégetőbb nagy problémája egy kis jótékonykodásban olvadjon fel. «A földet a nép számára kell biztosítani!» Székesfehérvár püspökének ez a felkiáltása, amelyet a Magyar Gazdaszövetségben tartott beszédéből ragadunk ki, arra mutat egyébként, hogy ő is a legáltalánosabb akciót akarta beszédével inaugurálni. Aki azonban annyira át van hatva attól az igazságtól, hogy gyökértelen embertömegek nem kultúrképesek, hogy «batyuban nem lehet kultúrát hordani», annak a számára parancsoló kényszerűség, hogy egész tehetségét és minden hatalmát és képességét annak a földadatnak a megvalósítására fordítsa, amelynek célja: földhöz juttatni a föld emberét. Ehhez annál inkább van szükség nagy igazságoktól áthatott apostolszerű lelkek munkájára, mert a földelosztás problémája oly óriási nehézségekkel van összekötve, hogy rajongó emberbarátok és elszánt harcosok, nélkül nem lesz lehetséges megoldani. Erre az elmúlt évtizede¹ telepítési kudarcai elég bizonyítékot szolgáltatnak.**

Nekünk nem csupán azért kell földet adnunk a népnek, hogy a nép földet kapjon, hanem még sokkal inkább azért, hogy a fölei népet kapjon. Közhellyé vált már és így egészen fölösleges lenne bizonyítani, hogy az intenzív földművelés a kultúrát jelenti és hogy intenzív földműveléshez sok emberre van szükség, sűrű lakosságra és ezt a föld tulajdona jobban biztosítja, mint bármi egyéb. Nem véletlenség, hogy a föld produktivitása ott a legnagyobb, ahol a lakosság a legsűrűbb: ez a, két tünetény okozatos összefüggésben van egymással, mert a földbe fektetett munka gyümölcsözősége oly távoli határokig fokozható, hogy úgyszólván azt mondhatjuk: végtelenségig. Alig van rá kilátás, hogy országunk népességének szaporodása valaha is olyan népszámot állítson elő, amelynél sokkal többet ne volna képes gazdagon eltartani a magyar földből kihozható termés. Az a termés, amelyet nem a nagybirtokokon dolgozó földművesproletárok, hanem a saját földjükön dolgozó, jól nevelt, szak-

* Katona Béla: Javaslatok a rokkantkérdés megoldására. Budapest 1915.

** L. Millhofer Sándor: A járadékirtokok hazai viszonyaink között. Budapest 1902.

májukban jól kiképzett és a földjüket az általa nyújtott jóléért szerető parasztok produkálnak. Mert könnyű azt bizonyítani, hogy a mai nagybirtok, pláne a bérlőgazdálkodás alatt álló nagybirtok többet produkál, mint a paraszti birtoka. Ez csak egy tünet, amelyet nem vagyunk képesek megérteni a közreműködő tényezői: vizsgálata nélkül. Adjuk meg a parasztnak a megfelelő műveltséget, oktassuk ki a szakmájában, biztosítsunk részére hitelt, tegyük lehetővé számára szövetkezés útján azoknak az eszközöknek az igénybevételét és az értékesítésnek azokat a módjait, amelyek a nagybirtokosoknak vagy nagybérlőnek rendelkezésére állanak és földje éppen olyan produktív lesz, mint a szakszerűen kezelt nagybirtok. Ha pedig ez a föltevés be nem következne, a differenciáért kárpótolja a társadalmat az a nyeresége a kultúrának és az emberségnek, amely abban áll, hogy futóhomokként ide-oda sodort proletárok helyett saját földjüket művelő parasztok töltik meg társadalmunk legtágabb kereteit.

Egészen a képtelenségig fonák dolog, hogy szociális kérdés alatt az egész kultúrvilágban csak az ipari proletárság kérdéseit értsék az emberek, ahogyan az néhány évtized óta szinte szóhasználati szabállyá változott. Ebben még az oly magasfokú ipari állam, mint Németország is tévesztett utakon jár, mert még ott is nagyobb értékeket produkál a földművelés, mint az ipar, lévén az utóbbinak a produktuma 1909-ben 9255 milliárd márka, az előbbinek 11278 milliárd márkájával szemben.* Anál fonákabb dolog az olyan országban, mint amilyen pl. Magyarország, ahol az egész élet a földre van bázírozva és ahol Fejőner Frigyes kiszámítása szerint a földnek a jövedelme mintegy 5 milliárd, az iparnak, a kereskedelemnek, közlekedésnek és külföldi követeléseknek az összege pedig csak mintegy 2 milliárd. Itt nincs nagyobb érdeke az ország egész társadalmának, mint a föld népének olyan jóléte, amelyet nem a megfelelő munkává! ki nem érdemelt magas napszám, hanem a saját maga részére teljesített intenzív munka biztosít. Legnagyobb érdeke van ebben éppen az ipari munkásságnak, amelynek folyton tartó konkurrenciát csinálnak a földművelő proletárság tömegeiből a városokba özönlő tanulatlan munkások. Mi azt rövidlátó politikának tartjuk, ha az ipari munkásság szószólói abban vélnék a földművelő munkástestvérek segítségére lenni, hogy folyton nagyobb

* Agrarisches Handbuch. Herausgegeben vom Bund der Landwirte. Berlin 1911.

részt követelnek részükre azokból a magas árakból, amelyet a földbirtokosok élveznek. Ez csak egy circulus viciosus létesíthet, amelybe az ipari munkásság és főképen a fixfizetésű középosztály, honorációság stb. van reménytelenül bekerítve. Még magasabb árakat fognak a földbirtokosok létesíteni, amelyből könnyen kifizetik a földművesmunkás napszámtöbbletét, de a városi lakosság nem egykönnyen képes a jövedelmét megfelelően fokozni! Ámde tegyük föl, hogy valamennyien azonnal pontosan meg tudjuk megfelelő arányban javítani a mérlegünk bevételi oldalát: ez végeredményében nem fog semmiféle hasznot biztosítani a társadalomnak. Hasznunk csak abból lehet, ha a földművelésben elfoglalt emberek többet és jobbat produkálnak, nem pedig, ha több napszámot kapnak. Több és jobb munkáért azután magasabb életstandard illeti meg őket és az így megszerzett földművesmunkásjólét azután az, amely az egész társadalom jólétét és virágzását biztosítja, nem pedig az a magas napszám, amely nem jár magasabb produktivitással.

*

Végezetül még egyet óhajtanánk Székesfehérvár fenkölt főpapjának figyelmébe ajánlani. A Magyarországi Földművelőmunkások Országos Szövetségének kebelében néhány évvel ezelőtt egy szövetkezet létesült, a «Munka»-szövetkezet. Ez az alakulat az olasz földbérlő szövetkezeteket tartotta szem előtt, amelyeket a szövetség elnöke, Csizmadia Sándor a helyszínén tanulmányozott. Ezek az olasz szövetkezetek szépen prosperálnak és biztató eredményeket érnek el. 1910-ben már 836 mezei munkásszövetkezet (*Affitanza collettiva*) volt Itáliában és ebből 263-nak 55 ezernél több tagja volt s mintegy másfél millió líra vagyona. Eredményeik közül csak egyet említsünk föl. A cooperative Agricola di Monte San Giuliano a szicíliai San Marcoban 1902-ben alakult 524 taggal. Működésének helyén eladdig a legnagyobb elmaradottság és nyomor uralkodott 80 filléres és egy koronás napszámmal. A bérlőszövetkezet megalakulván 25 lírás befizetések után a Banca di Sicilia 125.000 líras hitelt nyújtott neki. Kövidesen 4500 hektár területet vettek bérbé, amely területen addig 38 ezer mm. gabona termett. A szövetkezet hamarosan fölvitte 53 ezer métermázsára.* Hogy egyáltalában milyen eredmények várhatók a kellően felszerelt ilyen bérlőszövetkezetektől,

* L. Wilhelm Dietrich Preyer: Die Arbeits- und Pachtgenossenschaften Italiens. Jena 1913.

ennek a kérdésnek kiterjedt irodalma van, amelyet Prohászka püspök valószínűleg jól ismer.* «Termelő szövetkezet!» Ez volt a szociáldemokrácia megváltó ígéje: ezeken keresztül vélte eljuttatni az emberiséget az Ígéret földére. Ismerjük a borzalmas csalódások történetét: a termelőszövetkezetek mind sorra buktak el az életküzdelemben és a legtöbbször a bukása csúfos és kínos volt, rövid élete pedig botrányok sorozata. Ámde csak az iparban. A földművelésben ezek a szövetkezetek fényesen beváltak és mind egy szálra prosperálnak. E tünemény különös okait Oppenheimer magyarázza.**

«Három zátonyon fenekük meg – írja – minden ipari termelőszövetkezet a létért való küzdelemben. Ezek a következők: A hitelért, a piacért és a fegyelemért való küzdelem. Ezek a zátonyok nem fenyegetik a mezőgazdasági szövetkezeteket: mert az ipari szövetkezet *fedezetlen személyi hitelt* igényel, a mezőgazdasági *fedezett reálhitelt*; minél több tag lép be az ipari szövetkezetbe, annál keményebb küzdelmet kell vívnia a piacért» a mezőgazdasági szövetkezetre nézve pedig a tagok számának a szaporodásával megszűnik ez a küzdelem; amott a tagok szaporodásával a fegyelem nehezebbé válik, mert a subordináció növekedik általa, emitt a fegyelem a növekedéssel könnyebbé lesz., mert egyre több lehetőség van a koordinációnak. Végül *amaz* a «kapitalista eladók» szövetkezete, *emez* pedig «vevő-eladók» szövetkezete, amely nincsen alávetve a «transzformáció törvényé»-nek. Ezeknek a tételeknek a bizonyítása a «Siedlungsgenossenschaft» című könyvemnek 362–371 lapjain található.

Ha ezek szerint úgy találtam, hogy az *elméleti* lehetősége az ilyen alakulásnak adva van, éppen úgy megerősíthetném *praktikus* életképességét a történelméből. Ugyanavval a matematikai bizonyossággal, amellyel minden ipari szövetkezet, még a legjobban fundált is (legalább mint «szövetkezet») tönkre ment, éppen olyan bizonyos. sikerült minden mezőgazdasági szövetkezet, még a legrosszabbul megalapozott is. Az idevágó anyag idézett könyvem 2. köt. 4. fejezetében és 3. köt. 1. fejezetében található.»

A «Munka» szövetkezet eddigelé még csak nagyon gyenge kísérleteket folytathatott tulajdonképeni célja: a mezőgazdálkodás területén. Tőkehiány miatt és mert életének három évéből kettő

* L. különösen: Oppenheimer Franz: Die Siedlungsgenossenschaft. Leipzig 1896.

** Oppenheimer: Grossgrundeigentum und soziale Frage. Berlin 1898.

már a háborús esztendő, inkább csak kubikos munkákra vállalkozhatott. Minden kísérlete sikerült és ad oculos demonstrálta, milyen nagy jövője volna a magyar mezőgazdasági munkásság körében. az ilyen bérlőszövetkezeteknek. Szabadjon talán ezeket a gyenge kezdeket, mint biztató jövő zálogát figyelmébe ajánlanunk Székesfehérvár püspökének. Neki módjában van rögtönösen megejteni a további kísérleteket, amelyek sikeréről mi a magunk részéről teljesen meg vagyunk győződve. Az ilyen megoldás ellen még a kisbirtok-gazdálkodás ellenzőinek se lehet kifogása, mert ez tulajdonképen nagybirtok-gazdálkodás, ahol nem emészti föl az erők egy részét az a körülmény, hogy öt, hat vagy tíz, húsz gazdaság adminisztrálási munkáját igényli olyan terület, amelyhez nagybirtok-gazdálkodás esetében egyetlen gazdaság ilyenmő munkája szükséges csupán.

Mihelyt ilyesmiről tétetik említés, rögtön a szocializmus rémeséivel ijesztgetik a gyöngye lelkeket. Prohászka Ottokár bizonyán nem ezek közé tartozik. A magyar földművesmunkásság mozgalmának, a története nem is támogatja ezeket a rémföltevéseket. Egy évtized előtt mindenki tisztában vélt vele lenni, hogy a földkérdés nyomasztó problémája és az alföldi agrárszocializmus egy és ugyanaz a dolog. íme: az agrárszocializmus elcsendesedett, ellenben a földkérdés égetőbb, mint valaha volt. És ennek az égető kérdésnek a megoldásánál éppen ezért semmi egyébre nem kell és nem is szabad tekintettel lenni, mint a célszerűségi tényezőkre, amelyek a megoldás helyességét biztosítják.

A magyar társadalom – úgy látszik – megmozdult valahára, hogy megkezdje ennek az évszázados átoknak a feloldását. A lökést ehhez a mozduláshoz kétségtelenül a háború eseményei és következményei adták meg. A magyar nép páratlan harci teljesítményei, a magyar föld szerepének és hivatásának a megnyilatkozása, a solferinói verklis alakjától való borzalom és azoknak a terheknek a tudata, amelyeket a háború fog a fejünkre zúdítani: íme ezek indították meg az új földmozgalmat, amelyben a kezdeményezés dicsőségének egyik pálmája méltán illeti meg Székesfehérvár nagyírú püspökét.